

پروانه های اختراعات* و اهمیت آنها از نظر اطلاعات علمی و فنی**

نوشته لیلا مرتضائی

پروانه اختراع را می توان بعنوان امتیازی انحصاری که دولت برای مدت معین در قبال افشای یک اختراع مفید اعطا می کند، تعریف کرد. پروانه به شخصی داده می شود که ثابت کند کالا، دستگاه، ترکیب و یا روند جدید و مفیدی ارائه داده یا اصلاح جدید و مفیدی بعمل آورده است. این امتیاز بطور کلی فقط در محدوده کشور اعطا کننده اعتبار دارد و شخص مخترع چنانچه مایل به داشتن چنین امتیازی در کشورهای دیگر باشد باید از هر یک از کشورها پروانه درخواست کند. مدت اعتبار پروانه در کشورهای مختلف تفاوت می کند و معمولاً بین ۱۵ تا ۲۰ سال است.

پروانه اختراع، حق تولید کالا را در بر نمی گیرد و فقط مانع از تولید آن کالا توسط سایر افراد می گردد. آزادی دارنده پروانه^۱ در استفاده از نوآوری، ممکنست توسط قانون یا مقرراتی که ربطی به پروانه ندارد، و یا بوسیله پروانه های دیگر محدود گردد. مثلاً داشتن پروانه اختراع در مورد یک داروی جدید حق تولید و عرضه آن دارو را بدون کسب مجوز از ارگانهای بهداشتی به دارنده آن نمی دهد و همچنین پروانه قبلی را نقض نمی کند. معمولاً وقتی شخص "الف" پروانه ای در ازای یک اختراع مقدماتی دریافت می دارد شخص "ب" که به دلیل انجام اصلاحات و تغییراتی در این اختراع، پروانه گرفته است مجاز نیست بدون اجازه از شخص "الف" از آن استفاده نماید و همینطور شخص "الف" نمی تواند نوع اصلاح شده را مورد بهره برداری قرار دهد. تجاوز به حریم پروانه اختراع، تخلف قلمداد می شود و مخترع می تواند در دادگاه اقامه دعوا کند. دادگاه می تواند مانع فعالیت شخص متخلف شود و حتی رفع خسارت نماید. پروانه اختراع - با چنین حق انحصاری - بمثابه نوعی دارایی است که

* Patent

در ایران آنرا "ورقه اختراع" و "پروانه ثبت اختراع" گفته اند و با عبارت بهتر "پروانه اختراع ثبت شده" نظر به اینکه صدور هر پروانه رسمی مستلزم ثبت درخواست است، لذا حذف کلمه "ثبت" اشکالی در مفهوم آن بوجود نمی آورد. در این مقاله هر جا "پروانه اختراع" و یا بقصد اختصار "پروانه" آمده است مراد همان Patent است.

** این مقاله صرفاً به شناخت پروانه اختراع و وضع آن در جهان اختصاص دارد. در مورد مسائل آن در ایران مقاله دیگری تهیه خواهد شد.

¹ - Patentee.

احتمال دارد بسیار با ارزش نیز باشد. دارنده پروانه می تواند خودش از امتیازات استفاده کند، پروانه را به شخص دیگری واگذار کند، امتیاز آنرا کلاً به دیگری منتقل نماید و یا آنرا بی استفاده باقی گذارد. بی استفاده گذاشتن پروانه اختراع مسئله ای است که در اکثر کشورهایی که بابت تمدید اعتبار پروانه سالیانه مبلغی دریافت می دارند رایج است. معمولاً این مبلغ به نسبت عمر پروانه افزایش می یابد. در نتیجه تنها پروانه هایی که از جهت تجاری حائز اهمیتند مدت قانونی خود را طی می کنند. در آمریکا برای پروانه هایی که قبل از دسامبر ۱۹۸۰ درخواست شده است حق تمدید مطالبه نمی شود و صاحب پروانه باید اقدام لازم را جهت عرضه آن محصول انجام دهد. ضرر ناشی از این دسته از پروانه ها آنست که تعداد زیادی از پروانه هایی که دارندگان آنها علاقه ای به استفاده از آنها ندارند، ممکنست مانع فعالیت تجاری پروانه های مشابه گردند. از پروانه هایی که بعد از دسامبر ۱۹۸۰ درخواست شده است حق تمدید مطالبه می شود. لذا در طول زمان، تعداد پروانه های قابل اجرا کاهش می یابد. کانادا از جمله معدود کشورهایی است که هنوز حق تمدید مطالبه نمی کند. هیچ پروانه ای نمی تواند تا مدت نامعینی اعتبار داشته باشد. وقتی مدت اعتبار سپری شد، بهره برداری از اختراع برای عموم آزاد است. در انگلستان مدت اعتبار پروانه ۱۶ سال تعیین شده بود که قابل تمدید نیز بود. این تمدید شامل حال پروانه هایی می شد که دارنده آن بدون آنکه قصوری کرده باشد به سبب شرایطی خاص (نظیر شرایط جنگی) موفق به بهره برداری کافی از پروانه اختراع خود نگردیده بود. قانون اختراعات انگلستان بار دیگر در سال ۱۹۷۷ مورد تجدید نظر قرار گرفت و مدت اعتبار پروانه اختراع به ۲۰ سال افزایش یافت. در آمریکا و کانادا مدت اعتبار پروانه ۱۷ سال از زمان اعطای آنست - یعنی هر قدر اداره ثبت اختراعات در دادن پروانه تاخیر کند، تاریخ انقضای آن به عقب می افتد. در اغلب کشورها مدت اعتبار پروانه، از تاریخ تقاضا محاسبه می شود و در نتیجه تاریخ انقضا ارتباطی با مدت زمانی که جریان بررسی و تصویب بطول می انجامد، ندارد. در این روش، وجود یک جریان قانونی و اداری طولانی سبب می شود تا بعد از اعطای پروانه، زمان بسیار کمی برای حمایت قانونی از این اختراع و تعقیب متخلف باقی بماند. از طرف دیگر در کشورهایی که تاریخ انقضای اعتبار از زمان اعطای پروانه محاسبه می شود، از دو تقاضا که در یک زمان به اداره ثبت اختراعات می رسد، تاریخ انقضای اعتبار آن که اختراعش مسلم و براحتی قابل اخذ پروانه باشد جلوتر است تا تقاضای دیگر که سالها طول می کشد تا اداره ثبت اختراعات را به اعطای پروانه متقاعد کند. اگر چه مدت حمایت قانونی در هر دو مورد یکی است؛ ولی حمایت در مراحل بعدی تولید تجاری معمولاً ارزش بیشتری دارد تا حمایت در سالهای نخست. و از این بابت شخصی که پروانه اش دیرتر صادر شود در موقعیت بهتری قرار می گیرد.

چه چیز پروانه اختراع می گیرد

در اکثر کشورها از جمله آمریکا، انگلستان، ژاپن و همچنین کنوانسیون اروپایی پروانه اختراع^۱، سه شرط اولیه برای صدور پروانه اختراع قائلند که عبارتست از: تازگی، خلاقیت و کاربرد صنعتی.

تازگی

نخستین اصل آنست که هیچ چیز پروانه دریافت نمی کند مگر آنکه تازه باشد. طبیعی است که اعطای حق انحصاری برای افشای چیزی که قبلاً شناخته شده و یا بخشی از جامعه از آن استفاده کرده است بی معناست. در واقع مفهوم تازگی اینست که اختراع مورد نظر تا قبل از تاریخ ثبت اولین تقاضا، از هیچ طریق برای عموم افشا نشده باشد. اساساً افشاندن چیزی برای عموم از سه طریق صورت می گیرد: انتشار قبلی، استفاده قبلی و درخواست قبلی.

انتشار قبلی: یعنی شرح اختراع یا بصورت کتبی در نشریات و یا بطور شفاهی به اطلاع عموم رسانده شود. به بیان دیگر هر افشای کتبی یا شفاهی که اختراع را کاملاً شرح داده و اطلاعات آنرا بنحوی در دسترس عموم قرار داده باشد، تازگی آنرا بی اعتبار می کند. عموماً این خود شخص مخترع است که با ایراد سخنرانی با درج مقاله باعث افشای اختراعش می شود. استفاده قبلی: منظور آنست که این اختراع را به نمایش و استفاده عموم گذاشته و یا بصورت محصول تولید کرده باشند.

درخواست قبلی: به معنای آنست که پیش از آن شخص دیگری برای همان اختراع پروانه دریافت کرده و یا درخواست داده است. به جهت آنکه از زمان درخواست پروانه تا انتشار آن در جرید، حداقل ۱۸ ماه طول می کشد، در این مدت احتمال درخواست پروانه برای همان اختراع توسط شخص ثانی وجود دارد. در آمریکا بر عکس سایر کشورها که تاریخ ثبت درخواست، ملاک اعطای پروانه است، تاریخ انجام اختراع مآخذ قرار می گیرد. یعنی چنانچه دو یا چند نفر ادعای مالکیت یک اختراع را نموده باشند برای اعطای پروانه، تاریخ انجام اختراع ملاک بررسی است که با توجه به یادداشتهای آزمایشگاه و شواهد تعیین می گردد.

تازگی نیز انواع مختلف دارد. بطور کلی سه نوع تازگی در مورد اختراعات در کشورهای مختلف اعمال می شود: تازگی محلی، تازگی نسبی و تازگی مطلق.

تازگی محلی: منظور آنست که فقط استفاده قبلی از اختراع در کشور مورد درخواست و دسترسی به انتشارات مربوط به آن اختراع در کشور مزبور، سبب نفی تازگی اختراع است. قانون ثبت نوآوریهای انگلستان تا سال ۱۹۷۷ بر همین روال عمل می کرد. در حال حاضر برخی از کشورهای بازار مشترک اروپا، کشورهای غربی و آمریکای لاتین از این روش پیروی می کنند.

تازگی نسبی: بمعنای آنست که استفاه قبلی از اختراع در کشور مورد درخواست و وجود انتشاراتی در همان زمینه در هر نقطه از جهان، موجب بی اعتباری تازگی آن می شود. این روش بر

^۱- برای اطلاع بیشتر در این مورد به صفحه ۱۵ همین مقاله رجوع شود.

این منطق استوار است که اثبات استفاده از یک اختراع در اقصی نقاط جهان بمراتب مشکلتر از اثبات وجود مطلبی در نشریات است. کشورهای کانادا، آمریکا، آلمان شرقی، ژاپن، هند و برخی از کشورهای آفریقایی و آسیایی از این روش پیروی می کنند.

تازگی مطلق: منظور آنست که اختراع در هیچ نقطه ای از جهان مورد استفاده قرار نگرفته و مطلبی در شرح آن نوشته نشده باشد. انگلستان و بعضی دیگر از کشورهای امضاء کننده کنوانسیون پروانه های اختراعات اروپا تابع این اصلند. در حال حاضر گرایش کشورها بسمت پذیرش اصل تازگی مطلق و کنار گذاشتن تازگی محلی است. تازگی مطلق اساس ایجاد سیستم جهانی پروانه های اختراعات است.

با توجه به مطالب فوق، حفظ تازگی اختراع خود مسئله ای است. مخترعی که مدت مدیدی روی اختراعی کار کرده که هنوز تکمیل نشده است، می خواهد در این زمینه با متخصصان دیگر تبادل نظر کند و نحوه کار اختراعش را بنمایش گذارد. ولی بخطر افتادن اصل تازگی اختراعش خود مطلبی است که پیوسته او را نگران می کند. در اکثر کشورها ایراد سخنرانی یا درج مقاله در مورد یک اختراع - پیش از ثبت اولین درخواست - دریافت پروانه را ناممکن می سازد. بعضی از کشورها از جمله انگلستان قائل به یک مهلت شش ماهه از زمان نمایش اختراع در نمایشگاههای بین المللی و یا معرفی آن در مجامع علمی تا تاریخ ثبت تقاضا می باشند. در این مدت شخص فرصت دارد تا اختراعش را تکمیل و یا اصلاح کند و به ثبت برساند.

آمریکا برای این بررسی غیررسمی، مهلت یکساله در نظر گرفته است. هدف از این مهلت، دادن وقت کافی بمنظور تهیه شرح کامل^۱ و اشکال دقیق اختراع و همچنین بررسی عکس العمل بازار با توجه بمیزان نیرو، وقت و هزینه مصرفی آنست. به بیان دیگر، این مهلت برای تشویق مخترع است به آزمایش، اصلاح و بازاریابی اختراعش پیش از آنکه در جریان طولانی اخذ پروانه قرار گیرد.

برغم این نکات مثبت، بسیاری از کشورها به دو لحاظ چنین مهلتی در نظر نمی گیرند. اولاً مدت حمایت قانونی طولانی می شود که خود مغایر منافع عمومی است، ثانیاً در اجرای مفهوم استفاده قبلی و انتشار قبلی مشکلاتی پدید می آورد. بعضی از کشورها برای رفع مشکل مخترع چاره دیگری اندیشیده اند و آن ثبت یک درخواست مقدماتی با هزینه کم است. پس از ارائه این درخواست، مخترع ۱۲ ماه فرصت دارد تا با بررسی جوانب کار درخواست نهایی خود را که حاوی شرح کامل اختراع است تسلیم کند.

خلاقیت

منظور از اصل خلاقیت آن است که اختراع مورد نظر برای صاحب نظران آن رشته بدیهی نباشد. برخلاف اصل تازگی، تعیین این اصل آسان نیست و همواره بحثهایی را به دنبال داشته است.

---

^۱ - Specification.

صاحب‌نظر کیست؟ اگر چیزی بدیهی است پس چرا پیش از آن شخص دیگری آنرا انجام نداده است؟ میزان خلاقیت تا چه حد باید باشد؟ اینها پرسشهایی است که غالباً مطرح می‌شود.

در اصل هیچگونه محدودیت کمی در مورد میزان خلاقیت یک اختراع تعیین نشده است. یک اختراع ممکنست بسیار ساده باشد در عین آنکه بدیهی نباشد. در واقع پیدا کردن راه حل ساده برای یک مسئله غامض، ناشی از قدرت ابتکار است. این مسئله که اختراع مورد نظر حاصل یک برنامه تحقیقاتی بوده و یا در اثر جرعه فکری و یا بر حسب اتفاق بوجود آمده است ربطی به موضوع بدیهی بودن یا نبودن آن ندارد.

هدف از قید این شرط در اخذ پروانه آن بوده است که متخصصین هر رشته، با صرف اندک ابتکاری، مبادرت به ساخت اشکال مختلف یک محصول نکنند. زیرا مشابه سازی و همچنین سرهم کردن قسمتهایی از چند اختراع، پروانه اختراع نمی‌گیرد. در قوانین پروانه های اختراعات انگلستان و ژاپن مبحثی تحت عنوان پروانه تکمیلی اختراع در نظر گرفته شده است. این پروانه به شخصی اعطا می‌شود که کاری اصلاحی و یا تکمیلی روی اختراع خودش انجام داده باشد. بابت پروانه الحاقی اختراع حق تمدید سالیانه مطالبه نمی‌شود و مدت اعتبار آن با عمر پروانه اصلی بیپایان می‌رسد.

کاربرد صنعتی

سومین معیار برای صدور پروانه آنست که اختراع مورد نظر کاربرد صنعتی داشته باشد، یعنی در یکی از زمینه های صنعت - به معنی اعم کلمه که رشته های صنایع کشاورزی و دامپروری و معادن را نیز در بر می‌گیرد - بکار آید. در سالهای اخیر، بین صاحب‌نظران پروانه های اختراعات و برخی از اقتصاددانان در این زمینه بحثهای زیادی شده است. هر چیز تازه لزوماً پول ساز یا مورد استفاده نیست و بعکس هر چیز پول ساز یا مورد استفاده لزوماً تازه نیست. آنچه امروزه مطرح است بهره‌وری اقتصادی از اختراع است. با نظم گرفتن این فکر، هیچ پروانه ای صادر نمی‌شود. مگر آنکه بهره برداری اقتصادی از آن محرز باشد. بر اثر اعمال این سیاست، پروانه ها بیشتر از جهت اطلاعات صنعتی - تجاری اهمیت پیدا می‌کند تا از نظر علمی و تحقیقاتی.

موارد حذف شده

از جمله مواردی که در کنوانسیون اروپایی پروانه اختراع و همچنین قانون اختراعات انگلستان از سری نوآوریهای مجاز در اخذ پروانه مستثنا شده است می‌توان: نظریه های علمی و روشهای ریاضی، روشهای تجاری، روشهای ارائه اطلاعات و برنامه های کامپیوتری را ذکر کرد که برغم کاربرد صنعتی، پروانه نمی‌گیرند. علاوه بر موارد فوق، به آثار و آفرینشهای هنری تولید گونه های جدید گیاهی و حیوانی، و روشهای جدید تشخیص و درمان بیماریهای انسان و حیوان پروانه نوآوری

داده نمی‌شود. اگر چه ماده یا وسیله ای که جهت اعمال روش تشخیص یا درمان ابداع شده قابل اخذ پروانه است.

در آمریکا و نیوزیلند، برای روشهای جدید تشخیص یا درمان بیماری، پروانه اختراع صادر می‌کنند و این امر را تنها راه پی بردن به کاربردهای دیگر یک ماده یا یک وسیله می‌دانند. مثلاً دارویی که برای درمان بیماری خاصی تهیه شده است، چنانچه شخصی اهمیت آنرا در درمان یک بیماری دیگر به اثبات برساند می‌تواند پروانه بگیرد.

در آمریکا به تولید گونه‌های جدید گیاهی و حیوانی پروانه مخصوصی داده می‌شود. در مجارستان قانون پروانه‌های اختراعات از تولید گونه‌های جدید حیوانی و گیاهی حمایت می‌کند. انگلستان و اکثر کشورهای تابع کنوانسیون اروپایی پروانه اختراع حقوق تولیدکنندگان گونه‌های جدید گیاهی را با قوانینی مشابه حق مولف مورد حمایت قرار می‌دهند.

آخرین مورد حذف شده، ابداعات و اختراعات ضد اخلاق و ضد اجتماع است. دقیقاً روشن نیست منظور حذف چه نوع اختراعات و ابداعاتی بوده است. تاکنون نیز تقاضایی با برچسب ضد اخلاق و ضد اجتماع رد نشده است. مثلاً پروانه گاز مهلک اعصاب^۱ که بنام یکی از آژانسهای مواد شیمیایی جنگی و بنا به تقاضای وزارت دفاع انگلستان و با دستور محرمانه صادر شده بود، پس از یکسال که انتشار یافت و در دسترس عموم قرار گرفت، سر و صدا و بحثهایی در جراید بوجود آورد که در نتیجه آنرا از دسترس عموم خارج کردند.

موارد خاص

ترکیبات شیمیایی: در این مورد قانون پروانه‌های اختراعات در کشورهای مختلف یکسان نیست. کشورهایمانند آلمان، آمریکا، استرالیا، انگلستان، ایتالیا، بلژیک، ژاپن، سوئد، سوئیس، فرانسه، نیوزیلند و هلند برای فرآورده شیمیایی (و همچنین ترکیبات دارویی) پروانه صادر می‌کنند و آنرا مورد حمایت قانونی قرار می‌دهند. در نتیجه، تهیه و فروش چنین ترکیبی بوسیله هر شخصی یا موسسه‌ای بجز دارنده پروانه ممنوع است. کشورهایمانند آرژانتین، ترکیه، دانمارک، فنلاند، کانادا و یونان همین روش را - جز در مورد ترکیبات دارویی - اعمال می‌کنند.

در برخی از کشورها به فرآیند و روش تهیه ترکیبات شیمیایی، و نه خود فرآورده، پروانه داده می‌شود. از اینرو هر شخص یا موسسه‌ای می‌تواند همان فرآورده را با روش دیگری تهیه کند و یا از خارج وارد نماید و در داخل بفروشد. اسپانیا، برزیل، چکوسلواکی، رومانی، شوروی و هند از جمله کشورهای هستند که از این قانون پیروی می‌کنند. کشورهای آلمان شرقی، اتریش و لهستان به دلیل دشواری در اثبات این مطلب که آیا در تهیه فرآورده شیمیایی مورد نظر از همان فرآیند استفاده شده‌است یا خیر، قانون مزبور را همراه با اصلی تحت عنوان "تغییر بار اثبات"^۲ بکار می‌برند. بر اساس

^۱ - Nerve Gas.

^۲ - Reversal of onus of proof.

این اصل چنانچه دارنده پروانه اختراع یک ترکیب شیمیایی به دادگاه شکایت کند که پروانه اش مورد تعدی قرار گرفته است، شخص یا سازمانی که مبادرت به ساخت این ترکیب شیمیایی نموده، باید در مقام دفاع ثابت کند که فرآیند تهیه ترکیب شیمیایی مزبور توسط او متفاوت با روش مندرج در پروانه شخص مدعی است.

ترکیبات دارویی: بسیاری از کشورها مقررات خاصی را در مورد آن دسته از ترکیبات شیمیایی که خاصیت دارویی دارند اعمال می کنند و معتقدند که صدور پروانه برای فرآورده های دارویی مغایر مصالح بهداشتی جامعه است و ترکیبات دارویی چنانچه تابع قوانین پروانه های نوآوریها نباشند، فراوانتر و ارزانتر خواهند بود.

کشورهایی مثل دانمارک، کانادا و فنلاند برغم آنکه برای هر فرآورده شیمیایی پروانه نوآوری صادر می کنند، ولی در مورد ترکیباتی که مصرف دارویی دارند فقط به فرآیند تهیه آن پروانه می دهند. کشورهایمانند برزیل و ترکیه، هیچگونه حمایت قانونی در مورد ترکیبات جدید دارویی بعمل نمی آورند. ایتالیا نیز تا سال ۱۹۷۸ این چنین عمل می کرد ولی با پیوستن به کنوانسیون اروپایی پروانه اختراع راه حمایت از فرآیند تهیه فرآورده های دارویی را در پیش گرفت و اخیراً قانون صدور پروانه اختراع برای مواد دارویی و امکان اخذ پروانه برای موارد استعمال جدید هر ترکیب دارویی را به اجرا گذاشت.

بعضی از کشورها در کنار حمایت از مواد دارویی و یا فرآیند تهیه آن، مقررات خاصی را اعمال می کنند، از آن جمله است تقلیل مدت اعتبار پروانه یا لزوم اخذ مجوز از ارگانهای ذیربط. این مقررات عموماً مواد غذایی، مواد شیمیایی، کشاورزی و در مواردی حشره کشها و مواد واسط را شامل می شود.

همکاریهای بین المللی

کنوانسیون پاریس

کنوانسیون پاریس برای حمایت مالکیت صنعتی^۱، در سال ۱۸۸۳ توسط یازده کشور^۲ منعقدگردید و از سال ۱۸۸۴ به اجرا گذاشته شد. انگلستان در ۱۸۸۴ و آمریکا در ۱۸۸۷ به آن پیوستند. این کنوانسیون که به کنوانسیون پاریس شهرت یافت، در حال حاضر مورد توافق اکثر کشورهای است که بنحوی از اختراعات ثبت شده حمایت می کنند. از زمانی که کنوانسیون پاریس علائم تجاری^۳ و طرحهای صنعتی را نیز شامل شد، آن دسته از کشورها هم که قانون پروانه اختراع نداشتند به آن پیوستند. مفاد این کنوانسیون چند بار مورد تجدید نظر قرار گرفت که آخرین بار در سال ۱۹۶۷ و در استکهلم بود.

^۱ - Paris Convention for the Protection of Industrial Property.

^۲ - این یازده کشور عبارتند بودند از: اسپانیا، ال سالوادور، ایتالیا، برزیل، بلژیک، پرتغال، سوئیس، صربستان، فرانسه، گواتمالا و هلند.

^۳ - Trade Marks.

اساس این کنوانسیون پاریس بر حقوق متقابل است، به این معنی که یک متقاضی یا دارنده پروانه اختراع در هر یک از کشورهای عضو از همان حقوقی برخوردار است که اتباع آن کشور در این مورد برخوردارند. مهمترین نتیجه عملی این کنوانسیون آنست که به شخص مخترع این امکان را می‌دهد که پس از درخواست پروانه از یکی از کشورهای عضو پیمان، از دیگر کشورهای عضو نیز بر اساس تاریخ اولین تقاضا درخواست پروانه برای همان اختراع بنماید. نحوه عمل بدین شکل است که پس از آنکه از یکی از کشورهای عضو پیمان تقاضای پروانه شد، شخص متقاضی حق دارد، ظرف یکسال از تاریخ این تقاضا، از دیگر کشورهای عضو نیز درخواست پروانه کند. درخواستهای بعدی مشمول تاریخ تسلیم نخستین تقاضا - که آنرا تاریخ تقدم^۱ می‌نامند - می‌شود. و این بدان معنی است که با این درخواستها بنحوی عمل می‌شود که گویی در همان روزی که نخستین تقاضا به ثبت رسید، درخواست شده‌اند. لذا انتشار این اختراع در فاصله زمانی بین نخستین تقاضا و تقاضاهای بعدی وی، حقوق مخترع را به خطر نمی‌اندازد و تقاضاهای بعدی را بی اعتبار نمی‌کند.

بر اساس کنوانسیون پاریس، مخترع ۱۲ ماه فرصت خواهد داشت تا جزئیات اختراعش را تکمیل کند و تقاضاهای بعدی را پیش از انقضای مدت به ثبت برساند. بعنوان مثال شرکت دارویی "م" در تاریخ اول خرداد ماه ۱۳۶۴ (۲۲ ماه مه ۱۹۸۵) برای ترکیب AZ از انگلستان درخواست پروانه می‌نماید. این شرکت می‌تواند برای همین ترکیب تا اول خرداد ماه ۱۳۶۵ از فرانسه، آلمان، ژاپن، آمریکا و هر تعداد از کشورهای عضو کنوانسیون که مایل باشد، تقاضای پروانه کند و براساس تقاضانامه‌اش در انگلستان از تاریخ تقدم برخوردار شود. حال چنانچه در فاصله زمانی بین نخستین تقاضا و تقاضاهای بعدی ترکیب AZ بوسیله شرکت دیگری یا همان شرکت "م" فاش شود، این افشا حق قانونی شرکت "م" را بخطر نمی‌اندازد. از طرف دیگر، چنانچه پیش از اول خرداد ۱۳۶۵ شرکت "م" باین نتیجه برسد که فروش ترکیب AZ سود چندانی در بر ندارد، زحمت و مخارج درخواست پروانه از سایر کشورها را متحمل نشده است. چنانچه کنوانسیون پاریس منعقد نشده بود، اتخاذ تصمیم در مورد درخواست پروانه از پنج یا ده کشور باید در همان روزی که تقاضای اول به ثبت می‌رسید، صورت می‌گرفت. در نتیجه، هزینه و نیروی زیادی بیهوده صرف حفظ اختراعی می‌گردید که احتمالاً چند ماه بعد معلوم می‌شد که منسوخ شده و یا از جهت تجاری اهمیت چندانی ندارد.

۱۲ ماه زمان تعیین شده برای تاریخ تقدم باید جدی تلقی شود؛ زیرا چنانچه از این تاریخ حتی یک روز تجاوز کند، تاریخ تقدم منتفی است و هرگونه انتشار این اختراع، حقوق مخترع را در دیگر کشورها بی اعتبار می‌کند.

کنوانسیون اروپایی پروانه اختراع^۲

^۱ - Priority date.

^۲ - European Patent Convention (EPC)

به دلیل تفاوت‌هایی که در قوانین و مقررات کشورهای اروپایی در مورد نحوه درخواست و اخذ پروانه اختراع وجود داشت، مشکلات زیادی برای مخترعین که مایل به اخذ پروانه از چندین کشور بودند، بوجود آمد. هر مخترع ناچار می شد، در هر یک از کشورها به یکی از دفاتری که به امور پروانه‌های اختراعات احاطه دارد رجوع کند و این دفتر علاوه بر ترجمه درخواست و شرح اختراع به زبان رسمی آن کشور، آنرا بر اساس قوانین کشور تنظیم نماید. بمنظور رفع این مشکل و تدوین استانداردهای مشترک، در سال ۱۹۶۳ تعدادی از کشورهای اروپای غربی مذاکراتی بعمل آوردند که به تنظیم کنوانسیون اروپایی پروانه اختراع (ای. پی. سی.) انجامید. این پیمان با شروع کار دفتر اروپایی پروانه اختراع (ای. پی. ا.)^۱، از اول ژوئن ۱۹۷۸ به اجرا درآمد و این امکان را بوجود آورد که متقاضی در یک زمان از یازده کشور امضاء کننده کنوانسیون درخواست پروانه نماید. در چهارچوب مقررات کنوانسیون اروپایی پروانه اختراع، هر متقاضی فقط یک تقاضانامه به یکی از سه زبان انگلیسی، فرانسه و آلمانی تنظیم می کند و در دفتر اروپایی پروانه اختراع در مونیخ (و یا شعبه آن در لاهه) به ثبت می‌رساند و در آن مشخص می سازد که خواهان حمایت قانونی چه کشورهایی است. چنانچه اختراع پذیرفته شود، حد اعتبار پروانه اعطایی از طرف این اداره، درست برابر با پروانه های اختراعات صادره در هر یک از کشورهای امضاء کننده کنوانسیون است. جریان کار در ای. پی. ا مانند اداره پروانه های اختراعات انگلستان است. شرح اختراع، ۱۸ ماه پس از تسلیم اولین درخواست همراه با گزارش جستجو در سوابق اختراع^۲ منتشر می شود. پس از آن، متقاضی شش ماه فرصت دارد که نسبت به درخواست آزمایش اختراع تصمیم بگیرد. در صورت انجام و قبول اختراع، مجدداً شرح آن همراه با اصلاحات - در صورت لزوم - و چکیده و ادعاها^۳ به سه زبان منتشر می شود.

تاسیس دفتر اروپایی پروانه اختراع، علاوه بر تسهیل و تسریع کار متقاضیان از جهت دولتها نیز ضرورت داشت. زیرا امروزه با افزایش تعداد درخواستها، تنها برای معدودی از کشورها رسیدگی دقیق و سربیع تقاضاها امکان پذیر است. در حال حاضر، سالانه حدود ده هزار پروانه توسط دفتر اروپایی پروانه اختراع، صادر می شود که در هر تقاضا بطور متوسط حمایت قانونی ۵ یا ۶ کشور درخواست شده است. یعنی برابر با ۶۵۰۰۰ پروانه در هر سال.

به لحاظ آنکه پروانه های اختراعات در هر کشور از جهت اعتبار و یا تخلف تابع قوانین مدنی همان کشور است، طبیعتاً کشورهای تابع ای. پی. سی خواهان هماهنگی در قوانین مربوطه به پروانه ها می‌باشند و اقداماتی نیز در این زمینه انجام داده اند. از جمله انگلستان از اول ژوئن ۱۹۷۸ قانونی را به اجرا درآورد که در واقع رونوشت ای. پی. سی است. برخی از کشورها از جمله انگلستان مدت اعتبار پروانه را به ۲۰ سال از زمان تقاضا افزایش دادند، تازگی مطلق را جایگزین تازگی نسبی و تازگی محلی کردند و برای محصولات جدید شیمیایی، دارویی و غذایی پروانه نوآوری در نظر گرفتند. بطور کلی می‌توان گفت تأثیر ای. پی. سی بر سیستم پروانه های اختراعات اروپای غربی، عبارت بود از: حمایت

^۱ - European Patent Office (EPO).

^۲ - Search report.

^۳ - Claims.

قوی‌تر و طولانی‌تر از پروانه‌ها و ایجاد همکاری گسترده‌تر با دفاتر و بانکهای اطلاعاتی پروانه‌های اختراعات در سطح جهان. از جمله، همکاری جدی مابین ای. پی. ا و اداره پروانه‌های اختراعات و علائم تجاری آمریکا^۱ و اداره اختراعات ژاپن^۲. در ۱۹۸۳ اولین کنفرانس این سه سازمان برگزار شد و توافقهایی در مورد مبادله نیروی متخصص، مدارک و اطلاعات و همکاری در برنامه‌های خودکار کردن اطلاعات صورت گرفت.

در چهارچوب ای. پی. سی، اعضای جامعه اقتصادی اروپا^۳ در سال ۱۹۶۹ تصمیم گرفتند که بر اساس قرارداد جداگانه ای که کنوانسیون پروانه‌های اختراعات جامعه (سی. پی. سی)^۴ خوانده شد طرح صدور پروانه ای را که در تمام کشورهای عضو معتبر باشد، اجرا کنند. انجام چنین طرحی مستلزم تغییرات اساسی در قوانین کشورهای عضو و تدوین قوانین یکسان در این مورد است که اجرای آن در آینده نزدیک، پیش بینی نمی‌شود.

عهدنامه همکاری در پروانه‌های اختراعات^۵

این عهدنامه که به سال ۱۹۷۰ در واشنگتن منعقد شد و از اول ژوئن ۱۹۷۸، یعنی هم‌زمان با کنوانسیون اروپایی پروانه اختراع (ای. پی. سی) به اجرا درآمد، در حال حاضر ۳۷ عضو دارد که بخشی از آنرا کشورهای در حال توسعه تشکیل می‌دهند. عهدنامه همکاری در پروانه‌های اختراعات (پی. سی. تی) توسط سازمان جهانی حمایت مالکیت معنوی (ویپو)^۶ برنامه ریزی شد و زیر نظر این سازمان نیز اداره می‌شود. هدف از این عهدنامه تسهیل کار متقاضیان در اخذ پروانه از چند کشور بطور همزمان است و هیچگونه وظیفه ای در ارتباط با صدور پروانه ندارد. پی. سی. تی. این امکان را بوجود آورد که متقاضی پیش از آنکه متحمل مخارج و مشکلات درخواست پروانه از یکایک کشورها شود، با ثبت یک تقاضا در دفتر "ویپو" بتواند گزارش جستجو در سوابق اختراع را داشته باشد و بر اساس کنوانسیون پاریس از تاریخ تقدم برخوردار شود.

هر درخواست پس از ثبت در دفتر "ویپو" یا یکی از نمایندگیهای آن به مرجع بین المللی جستجو^۷ فرستاده می‌شود. وظیفه این مرجع، جستجو در سوابق اختراعات و تهیه گزارش جستجوست که همراه با خود تقاضا ۱۸ ماه پس از تاریخ تقدم منتشر می‌شود. چنانچه متن تقاضا به یکی از زبانهای انگلیسی، فرانسه، آلمانی، ژاپنی و یا روسی تهیه شده باشد، چکیده و گزارش جستجو به زبان

^۱ - U. S. Patent and Trade Mark Office.

^۲ - Japanese Patent Office.

^۳ - European Economic Community (EEC).

^۴ - Community Patent Convention (CPC).

^۵ - Patent Co-operation Treaty (PCT).

^۶ - World Intellectual Property Organization (WIPO)

یکی از آژانسهای تخصصی سازمان ملل است که در محدوده مسایل مربوط به پروانه‌های اختراعات، طرحهای صنعتی، علائم تجاری و حق مؤلف فعالیت دارد و در حال حاضر ۱۰۶ کشور عضو آنند. دفتر مرکزی این سازمان در ژنو است.

^۷ - International Searching Authority

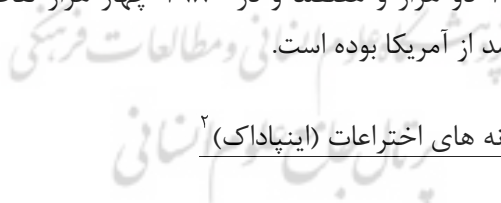
این مرجع، در چندین کشور از جمله آمریکا، ژاپن و شوروی مراکز دایر کرده است.

انگلیسی منتشر می شود. در غیر اینصورت متن تقاضا به انگلیسی ترجمه می شود، سپس همراه با چکیده و گزارش جستجو منتشر می گردد و پس از آن به متقاضی ۲ ماه دیگر هم فرصت داده می شود تا ترجمه های لازم را تهیه کند. درخواست پروانه اختراع در فاصله زمانی ۲۰ ماه از تاریخ تقدم به دفاتر صدور پروانه در کشورهای تعیین شده توسط متقاضی فرستاده می شود و از آن به بعد، جریان کار درست مانند صدور پروانه اختراع در همان کشورهاست. مرحله دوم کار "ویپو" آزمایش و بررسی در مورد تازگی، بدیهی نبودن و در خور پروانه گرفتن اختراع مورد نظر است. این مرحله توسط مرجع رسیدگی مقدماتی^۱ انجام می گیرد و نتیجه آن طی ۲۵ ماه از تاریخ تقدم همراه با تقاضا به دفاتر ثبت اختراعات در کشورهای تعیین شده ارسال می شود.

از دید متقاضی نتیجه مهم پی. سی. تی آنست که اگر چه باید بابت هر کشوری که در تقاضایش قید می کند وجهی بپردازد، ولی بخش عمده هزینه را که مربوط به درخواست پروانه (حق الثبت) از هر کشور و مخارج ترجمه تقاضا به زبان رسمی کشورهاست می تواند بعد از یکسال بپردازد. ضمناً پس از انتشار گزارش جستجو در سوابق اختراعات، متقاضی بهتر می تواند در مورد ارزش اقتصادی اختراعش تصمیم بگیرد و مختار است که از درخواست پروانه صرف نظر نماید و یا تعدادی از کشورها را از تقاضا نامه اش حذف کند تا متحمل هزینه کمتری شود.

ارزش این عهدنامه زمانی کاملاً محسوس است که متقاضی اختراعش را در کشوری به ثبت رسانده باشد و مهلت یکساله ای که بر اساس کنوانسیون پاریس برای درخواست پروانه از سایر کشورها و برخورداری از تاریخ تقدم دارد رو به اتمام باشد و او موفق به تهیه ترجمه ها و تنظیم تقاضا بر اساس قوانین کشورهای مورد نظرش نشده باشد. در اینجا اقدام از طریق پی. سی. تی می تواند بعنوان یک راه حل فوری مورد استفاده قرار گیرد.

تجارب سه سال اول کار پی. سی. تی نشان داد که متقاضیان آمریکایی بیشتر از این طریق اقدام می کنند. در سال ۱۹۷۹ دو هزار و هفتصد و در ۱۹۸۰ چهار هزار تقاضا در دفاتر ویپو به ثبت رسید که از این تعداد ۴۵ درصد از آمریکا بوده است.

مرکز بین المللی اطلاعات پروانه های اختراعات (اینپاداک)^۲

در پی مذاکره سازمان جهانی حمایت مالکیت معنوی (ویپو) با دولت اتریش و تصویب مجلس اتریش، اینپاداک به سال ۱۹۷۴ در وین تاسیس گردید. وظیفه اصلی این سازمان ثبت و ضبط اطلاعات مربوط به پروانه های اختراعات بمحض انتشار و آماده کردن این اطلاعات جهت ارائه خدمات اطلاعاتی است. نیل به این هدف، مستلزم جلب همکاری کشورها و موسسات ذیربط بود. باین جهت توافقهایی با دفاتر پروانه های اختراعات بعمل آمد که از آن جمله قراردادی بود که با شوروی بمنظور دستیابی به

^۱ - Preliminary Examining Authority.

^۲ - International Patent Documentation Center (INPADOC).

اطلاعات کتابشناختی پروانه های اختراعات کشورهای عضو شورای همیاری اقتصادی (کومکن) منعقد گردید.

در حال حاضر اینپاداک با مجموعه ای بالغ بر ۳۵ هزار حلقه میکروفیلم (هر حلقه حاوی ۲۰۰ تا ۳۰۰ مدرک است) و استفاده از ارتباط پیوسته و ناپیوسته کامپیوتری، به امر ذخیره و بازیابی اطلاعات پروانه های اختراعات در سطح جهانی اشتغال دارد.

کشورهای سوسیالیستی عضو شورای همیاری اقتصادی (کومکن)^۱

شوروی

شوروی به لحاظ اقتصاد مبتنی بر مالکیت جمعی بر وسایل تولید، در امر پروانه های اختراعات دارای نظامی دوگانه است که یک وجه آن پروانه اختراع است و کم و بیش مشابه سایر کشورهاست و مدت اعتبار آن ۱۵ سال تعیین شده است. وجه دیگر، گواهینامه است که اختراع را تأیید می کند؛ ولی شامل هیچ حق انحصاری برای مخترع نمی شود، زیرا اختراع جهت بهره برداری در اختیار دولت قرار می گیرد. مخترع به جای حق انحصاری از مزایایی مانند جایزه نقدی، وسایل زندگی بهتر، دیپلم افتخار، امکانات تحصیل و نظایر آنها برخوردار می شود.

تا همین اواخر گواهینامه اختراع معنی مشخصی نداشت. در سال ۱۹۷۸ قانون ثبت اختراعات به این شکل اصلاح شد که گواهینامه هم، مانند پروانه فقط ۱۵ سال اعتبار داشته باشد. از جهت تاریخ تقدم نیز گواهینامه و پروانه، لاقلاً برای کشورهای امضاء کننده پیمان پاریس، همسان شناخته شد و شخص مخترع بر اساس آن امکان یافت تا اختراع خود را در دیگر کشورها نیز به ثبت برساند و از مزایای تاریخ تقدم برخوردار شود.

برغم این شباهتها، تفاوت اصلی در آنست که پروانه اصولاً حاوی حق انحصاری است - حال آنکه گواهینامه مانند کوپن داخلی است که مزایایی برای مخترع در بردارد. تفاوت دیگر در مورد انواع اختراعاتی است که بر اساس پیمان پاریس پروانه دریافت نمی کنند (مانند محصولات شیمیایی). در تئوری، هر متقاضی در انتخاب بین گواهینامه و پروانه اختراع آزاد است؛ ولی در عمل مسئله به این صورت درآمده است که هر مخترع در قبال اختراعی که در محدوده شغلش انجام داده باشد گواهینامه دریافت می دارد و در ازای اختراعی که مستقل از شغلش باشد نیز به جهت آنکه مزایای بیشتری در گواهینامه می بیند - تا پروانه ای که سرمایه گذاری و بهره برداری تجاری از آن مجاز نیست - باز درخواست گواهینامه می کند. نتیجه آن می شود که کلیه درخواستهای ثبت اختراعات به اخذ گواهینامه منتهی می گردد. از جهت دیگر گواهینامه برای یک مخترع خارجی که مایل است اختراعش را در شوروی به ثبت برساند، جاذبه ای در بر ندارد. او دنبال امکان تولید و فروش اختراعی اختراعش

^۱ - Council for Mutual Economic Assistance (CMEA)-COMECON.

شامل شوروی، بلغارستان، چکوسلواکی، لهستان، رومانی، آلمان شرقی، مجارستان، مغولستان، کوبا و یوگسلاوی (بعنوان عضو شریک).

است. ازینرو، مخترعین خارجی در شوروی و دیگر کشورهای سوسیالیست بین پروانه و گواهینامه، ناگزیر پروانه را برمی‌گزینند. بعد دیگر قضیه آنست که بر اساس کنوانسیون پاریس، که شوروی نیز عضو آنست، یک مخترع روسی حق دارد از سایر کشورهای عضو درخواست پروانه کند و از حق انحصاری برخوردار شود، حال آنکه در شوروی اخذ چنین حقی برای اتباع سایر کشورهای عضو ممکن نیست.

سایر کشورهای عضو شورای همیاری اقتصادی (کومکن)

بلغارستان و چکوسلواکی نیز مانند شوروی از نظام دوگانه پروانه و گواهینامه پیروی می‌کنند. آلمان شرقی و رومانی دو نوع پروانه اختراع دارند. پروانه انحصاری و پروانه اقتصادی. پروانه انحصاری که به خارجیان داده می‌شود، همان پروانه رایج در دیگر کشورهاست. پروانه اقتصادی به شرکتها و کارخانه‌های دولتی اعطاء می‌شود و امکان واگذاری امتیاز بهره‌برداری از آن به شرکتها و کارخانه‌های مشابه وجود دارد. در گذشته، این امتیاز بصورت رایگان در اختیار شرکت درخواست کننده قرار می‌گرفت؛ ولی در سالهای اخیر به لحاظ رقابتی که بین شرکتها در امر سوددهی وجود دارد، باید حق الامتیاز متعارف، توسط شرکت درخواست کننده پرداخت شود. رومانی نیز نظامی مشابه نظام آلمان شرقی دارد. مجارستان و لهستان که زمانی از روش دوگانه پروانه و گواهینامه اختراع پیروی می‌کردند، بتدریج نظام خود را بصورت پروانه‌های معمول در کشورهای غیرسوسیالیست تغییر دادند و اکنون مقرراتی را که کشورهای اروپای غربی ۳۰ سال پیش اعمال می‌کردند بکار می‌برند. مجارستان در سال ۱۹۵۷ گواهینامه اختراع را بکلی منسوخ کرد. در لهستان چنانچه یکی از افراد شاغل در کارخانجات و شرکتها چیزی اختراع کند، به او گواهینامه داده می‌شود و به کارخانه و شرکت مربوطه پروانه تعلق می‌گیرد که در ازای دریافت حق الامتیاز می‌تواند بهره‌برداری از آن را به کارخانه دیگر واگذار کند.

در چهارچوب همکاریهای شورا، قصد بر آن بوده که در صورت درخواست یک کشور عضو، امتیاز بهره‌برداری از اختراع بصورت رایگان در اختیار کشور مزبور قرار گیرد. ولی در عمل وقتی مثلاً در آلمان شرقی شرکتها حتی تمایلی به واگذاری رایگان امتیاز بهره‌برداری از یک اختراع را ندارند، انتقال تکنولوژی از کشوری به کشور دیگر بصورت رایگان ممکن بنظر نمی‌رسد.

قراردادها وانا

در سال ۱۹۷۶ کشورهای عضو شورای همیاری اقتصادی (کومکن) قراردادها وانا را به امضا رساندند. این قرارداد که موضوع آن اعطای پروانه اختراع در کشورهای عضو است، شباهتهایی با کنوانسیون اروپایی پروانه اختراع دارد. با این تفاوت که قراردادها وانا فقط اختراعاتی را که در کشورهای طرف قرارداد انجام گرفته باشد شامل می‌شود و مفاد آن نمی‌تواند مورد استفاده مخترعان کشورهای دیگر قرار گیرد. در ضمن هیچ سازمان مرکزی جهت بررسی اختراعات در نظر گرفته نشده

است. هر اختراع پس از آنکه در اداره پروانه های اختراعات کشوری که اختراع در آن صورت گرفته مورد بررسی قرار گرفت، در سایر کشورها بدون بررسی مجدد پذیرفته خواهد شد. در کشورهایی که نظام دوگانه پروانه و گواهینامه اختراع رایج است، متقاضی در انتخاب هر یک از آنها آزاد می باشد، فقط جریان کار گواهینامه آسانتر و ارزانتر است.

پروانه های اختراعات بعنوان منبع اطلاعات

هر پروانه اختراع^۱ به جهت اینکه حاوی اطلاعات فنی، حقوقی و تجاری است، اهمیت خاصی دارد. اینگونه مدارک با وجود آنکه به زبان فنی و حقوقی نوشته می شوند؛ ولی به لحاظ فرم واحدی که در ارائه اطلاعات بکار می برند، کسب اطلاع از آنها آسان است. هر متقاضی قانوناً مکلف است که اختراع مورد نظر را با ذکر جزئیات فنی کافی بنحوی شرح دهد که قابل فهم یا آزمایش برای متخصص آن رشته باشد. ذکر این جزئیات سبب می شود که امکان استفاده از اطلاعات فنی و در نهایت ساخت این اختراع در کشوری که متقاضی حمایت قانونی آن کشور را طالب نیست و یا در مورد پروانه هایی که مدت اعتبار قانونی آنها پایان رسیده است وجود داشته باشد. در مواردی که شرح اختراع^۲ باندازه کافی حاوی جزئیات فنی نباشد به متقاضی برگردانده می شود. در قوانین پروانه های اختراعات محدودیتی برای میزان شرح یک اختراع قائل نشده اند. در نتیجه، شرح اختراع ممکنست یک صفحه یا بیش از هزار صفحه^۳ باشد. عموماً شرح اختراع توسط وکلا و یا آژانسهایی که در این امر خبره اند، از روی اطلاعاتی که مخترع در اختیارشان می گذارد، تهیه می شود. شرح اختراع در درجه اول، یک سند حقوقی است که حق قانونی دارنده آنرا مشخص می کند. تنها در سالهای اخیر کوشش گسترده ای در جهت استفاده غیرحقوقی - جنبه های اطلاعاتی - از آنها بعمل آمده است و سعی شده است کمتر لغات حقوقی در آنها بکار رود. با توجه به فاصله انتشار شرح اختراع از زمان ثبت درخواست و در مقام مقایسه با سایر نشریات تخصصی، اینگونه مدارک بسیار سریعتر منتشر می شوند و حاوی جدیدترین اطلاعات فنی می باشند.

در پایان شرح اختراع، ادعاها آورده می شود که مبحث حقوقی هر پروانه اختراع است. ادعاها مشخص می کنند که حد و حدود حمایت قانونی از این اختراع تا کجاست. در برخی از کشورها برای تعداد ادعاها محدودیتی قائلند. حال آنکه در بعضی دیگر تعداد ادعاها گاهی به ۲۰ می رسد. ولی عموماً اولین ادعا مهمترین آنهاست.

استنادها^۴ که در صفحه اول هر پروانه اختراع آورده می شود همان گزارش جستجو در سوابق اختراعات است و مبین مشخصات اختراعات و مطالب منتشر شده قبلی است که از جهانی با اختراع مطرح شده مرتبط می شوند. به بیان ساده تر، برخی از اختراعات از جهت اقتصادی عقیم اند حال آنکه

^۱ - نمونه ای از یک پروانه اختراع در صفحات ۲۷-۳۰ چاپ شده است.

^۲ - Specification.

^۳ - مانند شرح اختراع کامپیوتر که در چهار جلد تدوین شده است.

^۴ - Citations.

بعضی دیگر متمر و موفقند. اینگونه اختراعات خود موجب تحقیقات و اختراعات بعدی می شوند. یک پروانه اختراع مهم، بسرعت توسط پروانه های اختراعات دیگر که سعی در بسط و یا تحدید دامنه فعالیت اختراع اولیه را دارند محاصره می شود. حد واقعی هر ادعا بوسیله گروه بررسی در سوابق اختراعات که هر ادعای جدید را با پروانه های قبلی مقایسه می کنند، تعیین می شود. چنانچه ادعای مندرج در پروانه اختراع اولیه محدودیتی برای اختراع بعدی بوجود آورد، گروه بررسی در صفحه اول پروانه بعدی به مشخصات پروانه اختراع اولیه ارجاع می دهند. اگر چه یک گزارش طویل جستجو در سوابق اختراعات برای متقاضی خبر خوشایندی نیست، ولی از جنبه اطلاعاتی حائز اهمیت است و یکی از معیارهای تعیین تأثیر یک اختراع در اختراعات بعد از آن است.

از جهت تجاری، شرکتهای و کارخانجات با بررسی مدارک پروانه های اختراعات اولاً این امکان را بدست می آورند که در مورد خرید امتیاز تولید اختراعات جالب از مخترعان آنها اقدام کنند، ثانیاً دریابند که رقبایشان در چه زمینه ای تحقیق می کنند و تا کجا پیش رفته اند، و با توجه باین نکات تصمیم به ادامه یا متوقف کردن برخی از برنامه های تحقیقاتی و یا شروع برنامه های تحقیقاتی جدید در خلاف جهت آنها بگیرند. امروزه مشخص شده است که ۳۰٪ از کل بودجه های تحقیق و توسعه، به دلیل عدم استفاده از مدارک پروانه های اختراعات، بیهوده هدر می رود. استفاده از اطلاعات پروانه های اختراعات علاوه بر جلوگیری از دوباره کاری، یکی از راههای انتقال تکنولوژی است که باید با توجه به شرایط اقلیمی، اجتماعی و اقتصادی صورت گیرد و تکنولوژی مناسب انتخاب شود.

استاندارد کردن پروانه های اختراعات

سازمان جهانی حمایت مالکیت معنوی "ویپو"، با آنکه قدرت اجرائی ندارد، ولی از طریق مذاکره با کشورهای عضو، موفق به تهیه استانداردهای پیشنهادی پروانه های اختراعات گردید و این استانداردها را در دستنامه سازمان^۱ منتشر کرد. اقدامات "ویپو" موجب اصلاحات اساسی در وضع اطلاعاتی پروانه های اختراعات بویژه در نحوه درج اطلاعات کتابشناختی آنها شد.

استانداردهای "ویپو" در مورد درج اطلاعات در صفحه اول پروانه های اختراعات و تقاضای پروانه بنحوی تنظیم شده است که خواننده در یک نگاه بتواند اطلاعات لازم را بدست آورد. نمونه ای از مدارک یک پروانه اختراع در انگلستان که بر اساس استانداردهای "ویپو" تنظیم شده در صفحات ۳۳ - ۳۵ به چاپ رسیده است. عناصر اطلاعات کتابشناختی بوسیله "شماره های پذیرفته شده بین المللی برای تشخیص داده ها" (اینید)^۲ شماره گذاری شده است. این شماره ها در داخل پرانتز در سمت چپ اطلاع درج می شود. بعنوان نمونه، شماره (۵۱) شماره رده بندی جهانی پروانه های اختراعات، شماره (۵۲) شماره رده بندی است که آن کشور برای پروانه های اختراعات خود بکار می برد، شماره (۵۴) عنوان اختراع، شماره (۵۶) گزارش جستجو در سوابق اختراعات (استانداها) و شماره (۵۷) چکیده شرح

^۱ - WIPO Patent Information & Documentation Handbook, 1981-

^۲ - International Agreed Number for Identification of Data (INID).

اختراع است که بر اساس مقررات جدید، هر متقاضی موظف است چکیده ای که حاوی جنبه های اساسی اختراعش باشد تهیه کند و همراه با تقاضا ارائه دهد.

رده بندی پروانه های اختراع

بمنظور تسهیل و تسریع کار هیئتهای بررسی اختراعات جهت جستجو در سوابق اختراعات، وجود یک رده بندی برای پروانه های اختراعات که در سطح جهانی مورد استفاده قرار گیرد، ضرورت داشت. باین جهت سازمان جهانی حمایت مالکیت معنوی "ویپو"، در سال ۱۹۶۸ اولین ویرایش از رده بندی جهانی پروانه های اختراعات (آی. پی. سی)^۱ را منتشر کرد. این رده بندی که دائماً روزآمد می شود، هر پنج سال یکبار ویرایش جدید آن در اختیار سازمانهای عضو قرار می گیرد. چهارمین ویرایش آن همراه با فهرست کلیدواژه ها در سال ۱۹۸۴ منتشر شد، و تقریباً تمام دفاتر پروانه های اختراعات کشورها (حدود ۴۰ کشور) آنرا بکار می برند. در این رده بندی کل اختراعات بشری به ۸ رشته تقسیم شده و با حروف A تا H مشخص گردیده است و در هر رشته، موضوعات فرعی با اعداد و اجزاء آن موضوع با حروف نمایش داده شده است.

کشورهایی مثل انگلستان و آمریکا این رده بندی را در کنار رده بندیهای خاصی که برای پروانه های اختراعات خود دارند، بکار می برند. نظامهای رده بندی که انگلستان و آمریکا، هر یک جداگانه برای پروانه های اختراعات خود استفاده می کنند، تخصصی تر است و بیشتر به جزئیات می پردازد. لذا این کشورها ناچارند، دو فایل موضوعی از پروانه های اختراعات، یکی بر اساس رده بندی جهانی و دیگری بر اساس رده بندی کشور خود، نگهداری کنند و در موقع تهیه گزارش جستجو نیز هر دو فایل را مورد بررسی قرار دهند.

استفاده از یک نظام رده بندی در سراسر جهان از جهات مختلف، بسیار اهمیت دارد؛ ولی مسئله مهم نحوه کاربرد صحیح این نظام است تا مثلاً به یک اختراع در کشورهای مختلف شماره های مختلف داده نشود، و این مشکلی است که هنوز وجود دارد.

دسترسی به اطلاعات پروانه های اختراعات

در گذشته، اختراعات جدید تا زمانی که توسط دفاتر صدور پروانه های اختراعات آزمایش نمی شد و پروانه نمی گرفت مشخصاتشان انتشار نمی یافت و این مدت گاهی چند سال طول می کشید. در نتیجه، اختراعاتی که مورد قبول واقع نمی شد، همچنان منتشر نشده باقی می ماند. تنها معدود کشورهایی به این مسئله توجه داشتند و سعی در انتشار سریع آنها می کردند. روشی که امروزه متداول است نخستین بار در سال ۱۹۶۴ توسط هلند و بعدها بوسیله سایر کشورهای اروپایی اعمال شد. اگر چه جزئیات این روش در کشورهای مختلف تفاوت دارد؛ ولی اساس آن یکی است. شرح اختراع، ۱۸ ماه پس از تاریخ تقدم همراه با گزارش جستجو در سوابق اختراعات منتشر می گردد. پس

¹ - International Patent Classification (IPC).

از آن به متقاضی، مدت معینی^۱ فرصت داده می شود که در مورد درخواست آزمایش اختراع، تصمیم بگیرد. چنانچه گزارش جستجو حاوی مشخصات اختراعاتی باشد که متقاضی از آن بی اطلاع بوده است، ممکنست جریان کار تقاضا تا همین حد متوقف شود. عملاً نیز بیش از نصف تقاضاها از این مرحله فراتر نمی روند. اگر متقاضی تصمیم بگیرد که اختراعش مورد آزمایش قرار گیرد و موفق به اخذ پروانه شود، مشخصات اختراع بار دیگر منتشر می شود. پروانه منتشر شده، ممکنست همراه با اصلاحاتی باشد که هیئت آزمایش کننده درخواست نموده است. معمولاً انتشار پیش از آزمایش، با حرف A و انتشار بعد از آزمایش، با حرف B مشخص می شود.

میزان انتشارات پروانه های اختراعات دائماً افزایش می یابد. هر ساله یک میلیون مدرک مربوط به پروانه های اختراعات منتشر می شود که حاوی اطلاعات حدود ۲۰۰ هزار اختراع است. بیشترین رقم پروانه های صادره در سال ۱۹۸۵ متعلق به کشورهای زیر بوده است: آمریکا ۷۷۲۵۱ پروانه (۴۳۳۷۰ پروانه از آن آمریکاییها و ۳۳۸۸۱ پروانه متعلق به خارجیان)، ژاپن ۱۳۳۵۱؛ انگلستان ۲۶۲۱؛ فرانسه ۲۵۱۶؛ کانادا ۱۴۵۲؛

بر اساس بررسی انجام شده مشخص گردیده است که فقط ۵ درصد از کل اطلاعات پروانه های اختراعات در نشریات تخصصی منتشر می شود و ۹۵ درصد بقیه تنها از طریق مدارک خاص پروانه های اختراعات انتشار می یابد.

دستیابی به اطلاعات پروانه های اختراعات از چهار طریق امکان پذیر است: سازمانهای ملی پروانه های اختراعات، شرکت انتشاراتی درونت،^۲ اینپاداک و سرویسهای اشاعه اطلاعات تخصصی.

۱- سازمانهای ملی پروانه های اختراعات در هر کشور وظیفه نگهداری مجموعه کاملی از پروانه های اختراعات آن کشور و ارائه خدمات اطلاعاتی در این مورد را بعهده دارند. در انگلستان، اداره پروانه های اختراعات از هر پروانه اختراع ۲۰۰ نسخه چاپ می کند و بر اساس قیمت سرانه بفروش می رساند. امکان اشتراک برای دریافت مستمر پروانه های اختراعات یک رده خاص موضوعی نیز وجود دارد. بخش مرجع علوم کتابخانه بریتانیا، مجموعه کاملی از پروانه های اختراعات انگلستان را نگهداری می کند و با کمک شبکه ای از ۲۶ کتابخانه ایالتی به ارائه خدمات ماشینی اطلاعات پروانه های اختراعات اشتغال دارد.

دسترسی به اطلاعات پروانه های اختراعات از طریق اداره پروانه های اختراعات و علائم تجاری آمریکا و تعدادی از کتابخانه های این کشور امکان پذیر است. تالار تحقیق این اداره در آرلینگتون ویرجینیا مجموعه ای از پروانه های اختراعات آمریکا را بر اساس رده بندی موضوعی نگهداری می کند. از طریق ارتباط پیوسته کامپیوتری، امکان جستجوی گذشته نگر در پروانه های اختراعات آمریکا، در تمام زمینه ها تا سال ۱۹۶۳ و در رشته شیمی تا ۱۹۵۰ وجود دارد.

^۲- این مدت در انگلستان و در مقررات کنوانسیون اروپایی پروانه اختراع ۶ ماه است. در برخی از کشورها به چند سال نیز می رسد.
2- Derwent publication Ltd.

سازمان اطلاع رسانی ژاپن (ژاپیو)^۱ که عهده دار اطلاعات پروانه های اختراعات این کشور است، با همکاری ORBIT^۲ موفق به ایجاد بانک اطلاعات پروانه های اختراعات ژاپن به زبان انگلیسی گردید، و بیش از یک میلیون پروانه اختراع صادره از سال ۱۹۷۶ تا ۱۹۸۶ در ژاپن به زبان انگلیسی قابل ذخیره و بازیابی است. خدمات آگاهی رسانی جاری و اشاعه اطلاعات گزینشی از طریق ORBIT انجام می شود.

۲- شرکت انتشاراتی درونت در کار ذخیره و اشاعه اطلاعات پروانه های اختراعات در سطح جهانی شهرت دارد و در زمینه های مختلف موضوعی چکیده نامه و آگاهینامه هفتگی منتشر می کند. بعلاوه بوسیله سیستم پیوسته کامپیوتری، بازیابی چند جنبه ای را انجام می دهد.

۳- اینپاداک نیز که با همکاری سازمان جهانی حمایت و مالکیت معنوی "ویبو" در وین تاسیس گردیده است، از طریق ارتباط پیوسته و ناپیوسته کامپیوتری به بازیابی و ارائه خدمات اطلاعاتی پروانه های اختراعات کشورها می پردازد. دستیابی به اطلاعات این پایگاه اطلاعاتی بطور مستقیم و یا بطور غیرمستقیم از طریق دایالوگ^۳، لاکهید^۴ و اینکا^۵ صورت می گیرد.

۴- سرویسهای اشاعه اطلاعات تخصصی مانند: Chemical Abstract و RAPRA^۶ علاوه بر دیگر انواع نشریات تخصصی، اطلاعات پروانه های اختراعات را نیز ذخیره می کنند و از طرق مختلف اشاعه می دهند. تنها مشکلی که در مورد استفاده از این سرویسها وجود دارد، مدت زمانی است که از زمان انتشار پروانه اختراع تا ضبط این اطلاعات و تهیه چکیده و انتشار چکیده نامه مصرف می شود.

امروزه با افزایش تعداد پروانه های اختراعات و تنوع مدارک مربوط به آنها و همچنین پیچیدگی سیستمهای ذخیره و بازیابی اطلاعات، جستجوی کامل در سوابق اختراعات - بمنظور تعیین صلاحیت برای پروانه گرفتن یک اختراع و یا تعیین تخلف به حقوق پروانه قبلی - از اموری است که از عهده یک متخصص اطلاع رسانی آموزش دیده ساخته است.

منابع و مآخذ

Bayanova, E. V. Patent Informtion Analysis of Technical Objectives at an Information Service. *Scientific & Technical Information Processing*. (4) 1983, 69-71.

¹ - Japan Information Organization (JAPIO).

² - On-line Retrieval of Bibliographic Information Time Shared (ORBIT).

³ - DIALOG.

⁴ - LOCKHEED.

⁵ - INKA.

⁶ - Rubber and Plastic Research Association.

Dann, C. Marshall and others. U. S. Patent and Trademark Office. *Encyclopedia of Library & Information Science*. Vol. 21. 449-457.

Derday, Eckhard. The Dissemination of Patent Information by Libraries. *Inspel*. 19 (1) 1985, 21-29.

Derwent Patent Manual: General Instruction Manual No IA. London, Derwent, 1986.

Grubb, Philip. *Patents for Chemist*. Oxford, Clarendon, 1982. 273 P.

Hill, Michael W. Recent Developments in Patent Documentation. *International Forum on Information and Documentation*. 10 (2) 1985. 3-10.

Houghton, Bernard. *Technical Information Sources: Patent, Standards, technical reports*. London, Clive Bingley, 1972. 9-63.

Kirk, Michael k. & Barry L. Grossman. International Activities of U. S. Patent and Trademark Office. *Encyclopedia of Library & Information Science*, Vol 21, 457-468.

Kashutin, S. P. & M. A. Maharov. International Collaboration in Patent Information. *Scientific & Technical Information Processing*. 12 (1) 1985, 82-84.

Kruse, A. Gerhard. Patent documentation. *Inspel*. 19 (1) 1985. 30-43.

Noma, Elliot and Dominic Olivastro. Are There Enduring patents? *Journal of the American Society for Information Science*. 36 (5) 1985, 297-301.

Oppenheim, Charles. Patent Novelty; proposal for Change and Their possible Impact on Information Scientist. *Journal of Information Science*. 10, 1985, 181-186.

Rimmer, Brenda and Arthur Green. Progress in Documentation. *Journal of Documentation*. 41 (4) 1985, 247-266.

Semenischchev. V. I. And others. Scientific and Technical Information Searching Meeting the Requirements for patent studies. *Scientific & Technical Information Processing*. 12 (1) 1985, 75-79.

Strauss, Lucille J. and others. *Scientific and Technical Libraries*, N. Y. Wiley-Becher-Hayes, 1972.

WIPO Patent Information and Documentation Handbook. Geneve, World Intellectual Property Organization, 1984.